

στε λέγεις πῶς μᾶς ἤκουσαν καὶ τὰ ἔστειλαν! !

Ἐκαμώθη ὅτι συλλογίζομαι.

ΠΑΤΗΡ. Τί λέγετε εἰς αὐτὰ, κύριε Εὐ-
θύδημε;

ΕΓΩ. Περίεργον πρᾶγμα! Διέβαινα περὶ τὴν
μεσημβρίαν, καὶ ἤκουσα ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ ὄρ-
γίλας φωνάς. Ἐξῶ δὲ τῆς θύρας ἔστεικεν ἄμαξα
μεγαλοπρεπῆς μετὰ χρυσοστολιστῶν ὑπηρετῶν,
ἧτις ἐφαίνετο συγκινουμένη καὶ προσέχουσα εἰς
τὰ λεγόμενα. Ἐπειτα, ἐξήγαγε σημειωτάριον
καὶ κάτι ἐσημείωσεν. Ἐγὼ δὲ ἀπεσύρθη.

ΜΗΤΗΡ. Τὰ ἤκουσε λοιπὸν ὅλα. Τί ἐντροπή!

ΕΓΩ. Διὰ τί ἐντροπή; Ἐντροπή δὲν εἶναι εἰς
τὸν πτωχόν, ὅταν ὁμολογῇ τὰς ἀνάγκας του·
ἐντροπή εἶναι εἰς τὸν πλούσιον, ὅταν ἀποστρέφῃ
τὸ πρόσωπον αὐτοῦ καὶ δὲν τὰς ἀκούῃ. Δόξα
καὶ τιμὴ εἰς τὸν πλούσιον, ὅταν καὶ τὰς ἀκούῃ
καὶ ἔρχεται εἰς βοήθειαν αὐτῶν.

ΠΑΤΗΡ. Καλὰ λέγετε, κύριε Εὐθύδημε. Δόξα
καὶ τιμὴ καὶ εὐλογία Θεοῦ εἰς τὴν ἀγαθὴν αὐ-
τὴν κυρίαν!

ΕΓΩ. Ἦτον πλουσία, εἶπατε, αὐτὴ ἡ κυ-
ρία, κύριε Ποθητέ;

ΠΑΤΗΡ. Τοῦτο λέγει τοῦλάχιστον ἡ Ἀγγελ-
λική. Καὶ ἔπειτα, τὸ ἔργον τῆς. . .

ΕΓΩ. Ἦτον πλουσία λοιπὸν, λέγω πάλιν.

ΠΑΤΗΡ. Καὶ διὰ τί τὸ λέγετε πάλιν; Θε-
λετε ἴσως νὰ μὲ πειράξετε;

ΕΓΩ. Καὶ δὲν ἔχω δίκαιον; Δὲν εἶπατε ὅτι
ἔχετε μῖσος ἀσπονδὸν καθ' ὅλων τῶν πλουσίων;

ΠΑΤΗΡ. Αἶ, εὐλογημένε! Ἄς ἦσαν ὕλοι οἱ
πλούσιοι καθὼς αὐτὴ ἡ κυρία, καὶ τότε θὰ ἐβλέ-
πετε ἂν ἔχω μῖσος ἢ ἀγάπην.

ΕΓΩ. Ἐν τούτοις, δὲν ἠθέλετε νὰ παραδε-
χθῆτε ἐξαίρεσιν, καὶ ἰδοὺ ἀγνωστος κυρία, μόν-
νον διότι ἔλαχεν ἐκ περιστάσεως νὰ λάβῃ γνῶ-
σιν τῶν ἀναγκῶν ἐνὸς ἀνθρώπου, τοῦ στέλλει
τοιαῦτα δῶρα. Τίς οἶδεν ἂν, καὶ εἰς πολλὰς
ἄλλας περιστάσεις, ὅτι ἀποδίδομεν εἰς ἀδια-
φορίαν καὶ ἀσπλαγχτίαν, δὲν πρέπει νὰ τὸ ἀπο-
δώσωμεν εἰς μόνην ἀπροσεξίαν καὶ εἰς ἀπλὴν
εὐκαιρίας ἔλλειψιν;

ΠΑΤΗΡ. Ἄς τ' ἀφήσωμεν αὐτὰ πλέον. Ἐγὼ
μετεβλήθη ῥιζικῶς ἀπὸ σήμερον.

ΕΓΩ. Συμφιλοῦσαι λοιπὸν μετὰ τῶν ἀδελ-
φῶν ἡμῶν τῶν πλουσίων;

ΠΑΤΗΡ. Μάλιστα, μάλιστα, καὶ ἐξ ὅλης καρ-
δίας. Ὑπὸ μίαν ὅμως συμφωνίαν.

ΕΓΩ. Ποίαν συμφωνίαν;

ΠΑΤΗΡ. Νὰ μὲ ἀκούσης ἄλλοτε νὰ σοῦ διη-
γηθῶ πόθεν προῆλθεν ἡ τοιαύτη μιανθρωπία
μου, τὴν ὁποίαν σήμερον καταδικάζω.

ΕΓΩ. Πολὺ καλὰ.

ΠΑΤΗΡ. Καὶ ὑπὸ μίαν ἄλλην ἀκόμη συμ-
φωνίαν.

ΕΓΩ. Ποίαν ἄλλην πάλιν;

ΠΑΤΗΡ. Νὰ καθήσετε νὰ συμφάγωμεν.

ΕΓΩ. Πολὺ εὐχαρίστως.

Δυσκόλως δύναμαι νὰ περιγράψω τὴν εὐθυ-
μίαν, τὴν ζωηρότητα, τὴν εὐτραπέλιαν ὅλων
ἡμῶν κατὰ τὸ ὠραῖον καὶ ἀξιωματικόν εὐ-
κείνο γεῦμα. Τὰ δάκρυα ἦσαν ἐπὶ τῶν ὀφθαλ-
μῶν μου, καὶ, ἐπειδὴ τὸ πάθος τῆς συγκινή-
σεως εἶναι κολλητικόν, καὶ ὅλων τῶν λοιπῶν
οἱ ὀφθαλμοὶ—ἐκτὸς τῶν ἀθῶων παιδίων, ἅτινα
κατεβρόχιζον τὰ γλυκύσματα ἐν σιωπῇ—δὲν
ἔστεροῦντο ὑγρότητος. Ἦσαν δάκρυα ἀγαλλιᾶ-
σεως ψυχικῆς ἢτον ἢ ἀληθῆς εὐδαιμονία τῆς
καρδίας. Πρᾶγμα ἀξίον παρτηρήσεως, μετὰ
πόσης εὐκολίας ὁ πτωχὸς λησμονεῖ τὴν δυστυ-
χίαν του. Συνειθισμένος νὰ προσέχῃ μόνον εἰς τὸ
παρὸν, δρᾷται ἀμέσως πάσης ἐμφανιζομένης
ἀπολαύσεως· ἐνῶ ὁ πλούσιος, κατὰ μέρος ὢν ἐκ
τῆς χρήσεως, ἔχει ἀνάγκην χρυσοῦ καὶ ἀνέσεως
πολλῆς ἵνα κατορθώσῃ νὰ γείνη εὐτυχῆς.

Ἦ τὸν θεὸν ὑπάρχοντα ἐπὶ τῶν ἀνθρωπι-
νων πραγμάτων συμψηφισμὸν!

Ἀνεχώρησα ἐξώρας, ἀφήσας ἐν πλήρει εὐδαι-
μονίᾳ τὴν καλὴν ἐκείνην οἰκογένειαν.

Καὶ ἐγὼ οὐδέποτε ὑπῆρξα εὐδαιμονέστερος·
οὐδὲ ποτὲ θὰ λησμονήσω τὴν ἐφετεινὴν εὐτυχῆ
πρωτοχρονίαν. Εὐχαριστῶ σοι, Θεέ μου, ὅτι μὲ
ὠδήγησες νὰ προξενήσω εἰς ἑμαυτὸν, δι' ὀλί-
γων χρημάτων, τὴν ἀνεκλάλητον ταύτην ἡδο-
νήν.

ΛΟΥΚΗΣ ΛΑΡΑΣ

Αὐτοβιογραφία γέροντος Χίου.

Οἱ διαβιώσαντες ἐν Ἀγγλίᾳ ὁμογενεῖς ὁ ἀναγνωρί-
σωσιν εὐκόλως τὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Λουκῆ Λάρα
ὑποκρυπτόμενον Χίον. Συχνάκις ἤκουσα αὐτὸν διη-
γούμενον τῆς νεότητός του τὰς δοκιμασίας. Περὶ τὰ
τέλη τοῦ βίου του ἐπεγερίσθη κατὰ προτροπὴν μου νὰ
γράψῃ ἰδιοχείρως τὰς ἀναμνήσεις του, ὅτε δὲ πρό τι-
νων ἐτῶν ἀπεβίωσεν, ἀνευρέθη μεταξὺ τῶν ἐγγράφων
του τὸ χειρόγραφον, ὑπὸ ταινίαν φέρουσαν τὸ ὄνομά
μου. Ἐκδίδων αὐτὸ σήμερον εὐχόμενος, ὅπως ἀναγνωσθῇ
παρ' ἄλλων μεθ' ὅσου ἐγὼ ἐνδιαφέροντος ἤκουον τὰς
προφορικὰς τοῦ γέροντος διηγήσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1821 εὕρισκό-
μην εἰς Σμύρνην. Ἦμην τότε εἰκοσαετής σχε-
δόν. Πρὸ ἐπτὰ ἡδὴ ἐτῶν ὁ διδάσκαλός μου,
ὁ Παππᾶ Φλούτης, Θεὸς συγχωρέσει τον, εἶχε
βεβαιώσει τὸν πατέρα μου, ὅτι ἔμαθον πλέον ὅσα
γράμματα ἀκοῦσιν εἰς ἀνθρώπον μέλλοντα νὰ
μετέλθῃ τὸ ἐμπόριον· ὁ δὲ πατήρ μου εἶτε πει-
σθεὶς ὑπὸ τῶν λόγων τοῦ ἀγαθοῦ ἱεροδιδασκά-
λου, εἶτε θεωρῶν ὠφελιμώτερον τοῦ πρακτικοῦ
βίου τὸ σχολεῖον, δὲν ἐνέκρινε νὰ μὲ ἀφήσῃ εἰς
Χίον πρὸς ἐξακολούθησιν τῶν σπουδῶν μου, ἀλλὰ
μ' ἐπῆρξεν ἔκτοτε εἰς Σμύρνην, παραλαβὼν με
κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς μαθητευόμενον, μετ' οὐ δὲ
πολὺ ὡς ἐπαῖρον εἰς τὸ ἐμπορικόν του κατὰ-
στημα.

Ὁ ὄψιστος ἐν τούτοις κηλόγει τοὺς κόπους μας, τὸ δὲ ἰσοζύγιον ἐκάστου ἔτους ἦτο παχύτερον τοῦ προηγηθέντος, καὶ ἡ ἐμπορικὴ μας ὑπόληψις ἐστερεοῦτο ἐπὶ μάλλον καὶ μάλλον εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Σμύρνης. Ἄλλως τε, — δύναμαι μετὰ ὑπερηφανείας νὰ τὸ εἶπω, — ἀπ' ἀρχῆς ὁ πατήρ μου εἶχεν ἀποκτήσει ὄνομα καλὸν καὶ ὑπόληψιν ἀγρὰν, διότι ἦτο τιμιώτατος καὶ ἀκριβέστατος εἰς τὰς συναλλαγὰς του. Ὁφείλω δὲ νὰ προσθέσω, — καὶ δὲν τὸ λέγω διὰ νὰ ἐπαινεθῶ, γνωρίζω ἐκ πείρας, ὅτι ὁ αὐτὸν ἐπαινῶν ἢ πλανᾶται, ἢ συχνάκις ἄλλους θέλει ν' ἀπατήσῃ διὰ τοῦτο δέ, ὅτε ἀνταποκριτῆς ζητῶν πίστωσιν χρηματικὴν μοὶ γράφει περιαιτολογῶν, ὅτι εἶναι τίμιος καὶ ἀκέραιος καὶ τὰ τοιαῦτα, τότε ἴσα ἴσα γίνονται ὑποπτος καὶ ἀποφεύγω τοῦ τοιούτου ἀνταποκριτοῦ τὰς σχέσεις· δὲν τὸ λέγω λοιπὸν διὰ νὰ ἐπαινεθῶ, — καὶ ἐπὶ τέλους οὔτε σοῦ ζητῶ οὔτε θὰ μοὶ δώσης χρηματικὴν πίστωσιν, ἀναγνώστὰ μου, ἀλλὰ τὸ λέγω ὡς φόρον υἰκίης εὐγνωμοσύνης, ὅτι τὴν ἐπιτυχίαν εἰς τὸ στάδιον τοῦ ἐμπορικοῦ μου βίου τὴν χρεωστῶ, πρὸ παντὸς ἄλλου, εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς τιμιότητος, τὰς ὁποίας ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἐτι ἠλικίας μοὶ ἐνέπνευσεν ὁ πατήρ μου.

Καθ' ὅσον πύξανον τὰ κέρδη ἐξετείνετο βιθμηδὸν τῶν ἐργασιῶν μας ὁ κύκλος, αὐτοχρόνως δὲ καὶ τῶν βλέψεων μας ὁ ὀρίζων. Αἱ μετὰ ξένων ἐν Εὐρώπῃ ἀνταποκριτῶν σχέσεις δὲν ἐξήρχουν πλέον πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς ἐμπορικῆς δραστηριότητος. Δύο ἢ τρεῖς ἐκ τῶν συμπολιτῶν μας, νέοι Κολόμβοι τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορίου, εἶχον ἤδη κατ' ἐκεῖνα τὰ ἔτη στήσει ἐν Λονδίνῳ τὴν σκηνὴν των. Τὸ τρόπαιον ἐκείνων ἐτάραττε τὸν ὕπνον μας, τὸ δὲ παράδειγμα των ὑπέκλειε τοὺς φιλοδοξοῦς πόθους μας, ὅθεν ἐσχεδιάζετο νὰ μεταβῶ κατὰ τὸ φθινόπωρον εἰς Ἀγγλίαν μεθ' ἐνὸς τῶν ἐκ μητρὸς θεῶν μου. Εἶχον μάλιστα ἀρχίσει νὰ διδάσκωμαι τὴν Ἀγγλικὴν ὑπὸ Ἀγγλοῦ τινὸς ἰερωμένου, εἰδους Παππᾶ Φλούτη, ὅστις βεβαίως πολλὰ δὲν μὲ ἔμαθε. Ἄλλ' ἴσως δὲν ἦτο ἰδικόν του τὸ πταῖσμα. Ἄς μὴ καθάπτωμαι τῆς μνήμης τῶν πρώτων διδασκάλων μου!

Ὁ νοῦς καὶ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν περὶ ἡμᾶς συγγενῶν ἢ φίλων καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ ἦτο ἀποκλειστικῶς προσηλωμένος εἰς τὸ ἔργον μας. Περὶ Φιλικῆς Ἑταιρίας καὶ τεκταινομένης ἐπαναστάσεως οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἐγνωρίζομεν. Συνησθαιόμεθα μὲν ἀορίστως πως καὶ ἡμεῖς, μεθ' ὄλων τῶν τότε Ἑλλήνων, τὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ὄργασμὸν, ἐβλέπομεν εἰς Σμύρνην Εὐρωπαίους κρατεῦντας ὑψηλὰ τὴν κεφαλὴν, καὶ μετὰ πιερίας ἐνδομύχου ἐμακαρίζομεν τὰ αὐτόνομα Χριστιανικὰ ἔθνη, εἶχομεν ἀμυδρὰς τινὰς ἱστορικὰς γνώσεις περὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ νεφελώδεις τινὰς ἐλπίδας ἐ-

θνικῆς ἀποκαταστάσεως, στηριζομένης κυρίως εἰς τὴν ἐξ Ἄρκτου προςδοκωμένην ἀρωγὴν, τὰς δ' ἑορτὰς συνερχόμενοι ἐψάλλομεν καὶ ἡμεῖς τοῦ Ῥήγα τὰ ἄσματα· ἀλλ' ὅμως δὲν ἐφρανταζόμεθα οὐδαμῶς, ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς παραρμονὰς ἐθνικῆς ἐκρήξεως. Διηρχόμεθα τὸν βίον ἡσυχαι ἐντὸς τοῦ Χανίου, τὴν μὲν ἡμέραν ἐν μέσῳ τῶν ποικίλων ἐμπορευμάτων μας, τὴν δὲ νύκτα ἐντὸς τοῦ μικροῦ δωματίου, ἀνωθεν τῆς ἀποθήκης, ὅπου ἐκοιμώμεθα ὁ πατήρ μου καὶ ἐγώ. Τὰς Κυριακὰς ἐλειτουροῦμεθα τακτικῶς εἰς τὴν ἁγίαν Φωτεινὴν, ἐνίοτε δὲ ἐπεσκεπτόμεθα οἰκογενεῖάν τινα ἐκ τῶν ἐν Σμύρνη διαβιούντων Χίων. Σπανίως, ἅπαξ ἢ δις τοῦ ἔτους, περὶ τὸ Πάσχα ἰδίως, ἐπηγαίνομεν πρὸς ἀναψυχὴν εἰς τὰ παρακείμενα χωρία, καὶ τότε ἀναπνέοντες ἀέρα καθαρὸν καὶ βλέποντες δένδρα καὶ ἀγρούς ἐνθυμούμεθα τὴν Χίον καὶ τὸν πύργον καὶ τὸν κηπὸν μας, καὶ μᾶς ἐφαίνετο βαρύτερος τότε ὁ ἀπὸ τῆς οἰκογενεῖας χωρισμός.

Οὕτω διήρχοντο αἱ ἡμέραι καὶ παρήρχετο ὁ καιρὸς, ἡ δὲ κυρία μου σκέψις ἦτο περὶ τῆς μελλούσης εἰς Ἀγγλίαν ἀποδημίας. Τὰ ὄνειρά μου περὶ τοῦτο περιστρέφοντο, καὶ ἦσαν ὄνειρα ὑπὸ πᾶσαν ἐποψίν χρυσᾶ. Ἄλλ' ἐξαίφνης καὶ ἡσυχία καὶ ἐργασία καὶ σχέδια καὶ ὄνειρα τὰ πάντα διὰ μιᾶς ἀνετράπησαν.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου μίαν νύκτα ἐξύπνησα ἔντρομος. Εἶχα ἀκούσει τουφεκισμοὺς ἄλλεπαλλήλους εἰς τὸν ὕπνον μου. Ἀνεκάθησα ἐπὶ τοῦ στρώματος μὲ τὰ ὄτα προσεκτικὰ καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς προσηλωμένους εἰς τὸ σκότος. Ὁ πατήρ μου ἐκοιμᾶτο βαθέως. Μὴ ἦτο ὄνειρον; Ὁχι! Πῖφ, πάφ, πάλιν καὶ κραυγαὶ συγχρόνως ἄγριαι. Ἐξύπνησα τὸν πατέρα μου καὶ ἠκούομεν ἀμφότεροι. Καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἐξηκολούθησαν ἐκ διαλειμάτων οἱ κρότοι καὶ ἡ παραχῆ. Δὲν ἠδυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν τί συμβαίνει. Καὶ πῶς νὰ τὸ μάθωμεν; Εἶχομεν τὴν περιέργειαν νὰ ἐξέλθωμεν, ἀλλ' ὁ φόβος ἦτο ἰσχυρότερος καὶ ἐμένομεν ἐντὸς τοῦ δωματίου. Πρὸς τὰ ἐξημερώματα κατέβημεν εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Χανίου, ὅπου εὗρομεν καὶ ἄλλους ἐκ τῶν κατοίκων του συνηγμένους, εἰς τὴν αὐτὴν ὡς ἡμεῖς ἀπόριαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀνησυχίαν.

Τὰ Χάνια, καθὼς ἴσως γνωρίζεις, ἀναγνώστα, εἶναι συνήθως ἀκοδομημένα ἐν εἰδεί φρουρίου. Ἐξωθεν τοῖχοι ὑψηλοὶ καὶ στερεοί, ἐν τῷ μέσῳ αὐτῆς ὑπαιθρος, τετράγωνος ἢ ἐπιμήκης, ἐπὶ τῆς αὐτῆς αἰ θύραι καὶ τὰ παράθυρα τῶν ἀποθηκῶν καὶ τῶν οἰκημάτων, ἡ δὲ συγκοινωνία μετὰ τοῦ ἐξω κόσμου διὰ πύλης σιδηρᾶς κλειομένης τὴν νύκτα.

Ὅτε τὴν αὐγὴν ἤνοιξαν οἱ φύλακες τὴν πύλην ἐμάθομεν, ὅτι ἀφ' ἐσπέρας εἶχεν ἔλθει διαταγὴ νὰ ὀπλισθῶσιν οἱ Τοῦρκοι· διὰ τοῦτο οἱ νυκτερινοὶ τουφεκισμοὶ καὶ οἱ ἀλαλαγμοὶ των.

Ἄλλὰ πρὸς τί ὁ ἐξοπλισμὸς ; Πόθεν ὁ προκαλέσας τὸ διάταγμα κίνδυνος ; Τοιαύτας ἐρωτήσεις ἀπηυθύνομεν πρὸς τοὺς ἐξωθεν ἐρχομένους, ἀλλ' οὐδὲν ἀκριβὲς ἐπληροποροῦμεθα. Εἰς ἔλεγε, στάσις τῶν Γιανιτσάρων· ἄλλος, πόλεμος Ρωσικός· τινὲς ἐψιθύριζον ἐπανάστασις τῶν Χριστιανῶν. Οὕτω διήλθεν ἡ ἡμέρα ἐκείνη. Ἦτο Σάββατον. Ἡμεῖς δὲν ἐξήλθομεν τοῦ Χανίου, ἀλλ' ἀπὸ τῆς πύλης ἐβλέπομεν ἐνόπλους καὶ ἀγρίους τοὺς Τούρκους περιφερομένους εἰς τὰς ὁδοὺς.

Τὴν ἐπιούσαν ὑπήγομεν κατὰ τὸ σύνθηρος εἰς τὴν λειτουργίαν. Κατ' ἐκείνην τὴν Κυριακὴν δὲν ἐπρόκειτο νὰ διηλιθίσῃ ἱεροκῆρυξ, ὥστε τὸ πλήρωμα τῆς ἐκκλησίας εἶδε μετ' ἀπορίας τὸν ἱερέα ἀναβαίνοντα ἐπὶ τοῦ ἁμβωνος. Δὲν ἀνέβη νὰ μᾶς διδάξῃ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ πρὸς ἀνάγνωσιν Πατριαρχικοῦ ἀφορισμοῦ. ἤκούομεν πάντες ἐμβρόντητοι τὸν ἀναγινώσκοντα τὰς φοβερὰς ἐκείνας κατάρας καὶ τοὺς φρικώδεις ἐξορκισμούς. ἤκούσαμεν τὰ ὀνόματα τοῦ Σούτσου καὶ τοῦ Ἰψηλάντου ὡς ἐνόχων καὶ προδοτῶν. Ἠνοήσαμεν, ὅτι πρόκειται περὶ κινήματων ἐπαναστατικῶν ἐν Βλαχίᾳ καὶ περὶ μουσικῶν συνομοσιῶν, καὶ ἐβλέπομεν ὁ εἰς τὸν ἕτερον ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἀντηλλάσσοντο ψιθυρισμοὶ καὶ ἐρωτήσεις καὶ ἀπορίαι. Τί ἄρα γε ἐσήμαινεν ἡ ἀφοριζομένη ἐπανάστασις ; ὁποία ἡ πηγὴ τοῦ κινήματος ; Ἐγνωρίζομεν μόνον, ὅτι ὁ Ἰψηλάντης ἦτο μέγας καὶ πολὺς ἐν Ρωσίᾳ, καὶ κάπως ὑπεθέσαμεν, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ Ρωσικῆς τῆς ὑποκίσεως, ὅτι ἐγένετο προανάκρουσμά τι Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα διετυπώνοντο μὲν ὡς συμπερασμοὶ ἀόριστοι καὶ συγκεχυμένοι πολλῶ πλέον ἢ ὅσον δύναμαι σήμερον ἐνταῦθα νὰ παραστήσω.

Καὶ οἱ Τούρκοι ὅμως τῆς Σμύρνης ἦσαν εἰς τὴν σκότος εἰσέτι ὡς πρὸς τὰ διατρέχοντα, οὐδ' εἶχον ἀκριβῶς ἐννοήσει, ὅτι οἱ Ραγιαῖδες ἀπ' ἐαυτῶν ἐπανεστήσαν. Ἐνομίζον, ὅτι ἐκ Ρωσίας ἐπέρχεται ὁ κίνδυνος. Οὐχ ἤττον εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς ὁ φανατισμὸς αὐτῶν ἐξηγέρθη. Ἐπρόκειτο περὶ πολέμου κατ' ἀπίστων· ἄρα πᾶς χριστιανὸς ἐχθρὸς, πᾶς δὲ ραγιαῖς πρόχειρον θύμα. Ἀπὸ τῆς πρώτης λοιπὸν ἡμέρας ἐμαύρισε δι' ἡμᾶς ὁ ὀρίζων καὶ μᾶς κατεπλάκωσε τὴν ψυχὴν ἡ ἀνησυχία καὶ ὁ φόβος.

Αἱ λέξεις αὗται, ἀνησυχία, φόβος, συχνάκις ἤδη διέφυγον τὸν κάλαμόν μου. Ἀλλὰ πρὸς τί νὰ ἐπιδείξω γενναϊότητα, τὴν ὁποίαν οὔτε εἶχομεν, οὔτε ἠδυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ; Μὴ, ἀναγνώσκα, μειδιάσης, ἀναλογιζόμενος ὅτι εἶμαι Χίος καὶ ἀποδίδων εἰς φυλετικὴν δῆθεν ἰδιοσυγκρασίαν τὴν ἀτολμίαν μου. Ἦθελον νὰ σέβλεπον τότε εἰς τὴν θέσιν μου, ὅσῳ γενναῖος καὶ ἂν φρονῆς ὅτι εἶσαι. Ἄσπλοι, ἀπροστάτευτοι, τεταπεινωμένοι ἀπὸ δουλείαν, ἐκτεθειμένοι εἰς τοῦ πρώτου ἐξηγρω-

μένου Τούρκου τὴν ὀργὴν ἢ καὶ τὴν μάχαιραν, ἀνευ τῆς ἐλαχίστης ἐλπίδος νὰ τύχωμεν ποτὲ δικαιοσύνην ἢ καὶ ἐκδίκησιν, πῶς ἦτο δυνατόν ἡμεῖς, οἱ ταπεινοὶ ἔμποροι τοῦ Χανίου τῆς Σμύρνης, νὰ ἔχωμεν γενναϊότητα ; Πρὸς τί ἡδύνατο ἡ γενναϊότης νὰ μᾶς χρησιμεύσῃ ; Ἰπομονὴν μόνον εἶχομεν, μᾶς ἐχρειάζετο δὲ ὑπομονὴ πολλή, διότι ἡ ζωὴ μας ἔκτοτε ἦτο διαρκὴς ἀγωνία καὶ μακρὸν μαρτύριον. Ἀλλ' ἔχει καὶ ἡ ὑπομονὴ τὰ ὄριά της. Ἐνίοτε ἐξαντλεῖται, καὶ τὴν διαδέχεται τότε εἴτε ἡ ἀπόγνωσις, εἴτε ἡ ἀπελπισία ἐκείνη ἡ ἀγούσα εἰς τὸν ἡρωϊσμόν. Πολλὰ ἡρωϊσμοῦ παραδείγματα καὶ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν καὶ εἰς τὴν γενικὴν τῶν ἀνθρώπων ἱστορίαν, τὴν γραπτὴν καὶ τὴν ἀγραφοῦν, εἶναι ἴσως ἀπελπισίας τοιαύτης παραγόμενα. Ἐμὲ, ὁ Θεὸς μ' ἐφύλαξεν ἀπὸ τὴν ἀπόγνωσιν, ἡ δὲ φύσις δὲν μὲ προητοίμασε διὰ τὴν ἀπελπισίαν τοῦ ἡρωϊσμοῦ. Ἀλλ' ὅμως ποτὲ δὲν μοῦ ἐξηγνήθη ἡ ὑπομονὴ καὶ ἡ ἐλπίς, καὶ πολυλάκις ἐδόξασα ἐπὶ τούτῳ τὸν Ἰψιστον.

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν Κυριακὴν ἐκείνην τοῦ ἀφορισμοῦ, ὑπῆγα μίαν πρωτὴν εἰς τὸ Χάνι τῶν Ἑβραίων πρὸς συναξιν χρημάτων. Εἶχον εἰσπράξει ποσὸν τι καὶ ἔθετον ἐντὸς τοῦ κόλπου μου τὸν περιέχοντα τὰ συναχθέντα σάκκον, ὅτε ἀκούω αἴφνης κραυγὰς καὶ ποδοβολητόν, καὶ βλέπω χειμαρρὸν Χριστιανῶν καὶ Ἑβραίων φευγόντων ὁρμαίως πρὸς ἡμᾶς. Πρὶν ἢ ὁ Ἑβραῖός μου προφθάσῃ νὰ κλεισῇ τὴν θύραν, ἡ σκοτεινὴ ἀποθήκη εἶχε πληρωθῇ ὑπὸ ἐντρόμων ἑμιθρήσκων του. Αἱ διακεκομμένα φράσεις, τὰς ὁποίας ἐψιθύριζον εἰς τὴν Ἰσπανικὴν διάλεκτόν των, δὲν μ' ἐφότισαν οὔτε μὲ καθυσέχασαν· δὲν ἐγνώριζον καὶ αὐτοὶ τί συνέβη καὶ διατί ἔφευγον. Ἄφοῦ ὁ θόρυβος ἐκόπασε καὶ ἐπανῆλθεν ἔξω ἡ ἡσυχία, ἠνοιξαμεν μετὰ προσοχῆς τὴν θύραν. Βαθμηδὸν καὶ αἱ λοιπαὶ ἀποθῆκαι ἠνοιγόντο, οἱ δὲ ἐντὸς αὐτῶν καταφυγόντες ἐξήρχοντο ἐνθαρρυνθέντες, καὶ ἀπὸ στόματος εἰς στόμα ἐγνώσθη ἐπὶ τέλους ἡ ἀληθὴς τοῦ τρόμου ἐκείνου αἰτία. Κάμηλος φέρουσα φορτίον βάμβακος ὠλισθήσεν εἰς τὴν στενὴν τῆς ἀγορᾶς ὁδὸν καὶ πίπτουσα ἔθραυσεν ἐνὸς ἐργαστηρίου τὴν θύραν. Ὁ κρότος τῆς κρημνισθείσης θύρας, αἱ κραυγαὶ τῶν ἀγωνιστῶν καὶ τῶν ἐντὸς τοῦ ἐργαστηρίου Ἑβραίων, ἡ περὶ τὴν πεσοῦσαν κάμηλον συρροή, ταῦτα πάντα ἐξελέφθησαν ἐν ἀκαρεῖ ὡς ἀρχὴ ὄχλαγωγίας, καὶ ἐπῆλθε παραζάλη γενικὴ καὶ φυγὴ καὶ τρόμος. Ὅταν ὑπάρχη ἡ ἀπαιτούμενη δόσις ψυχολογικῆς προδιαθέσεως, δὲν ἀπαιτεῖται πολὺ πρὸς διάδοσιν πανικοῦ φόβου. Ἀτυχῶς δὲ ὑπῆρχε λόγος ἰσχυρὸς πρὸς ὑπαρξιν τοιαύτης προδιαθέσεως. Διότι τῶν Τούρκων ὁ ἐρεθισμὸς ὁσημέραι κῆζανεν, ἦσαν δὲ γνωσταὶ αἱ ἐν τῇ συνοικίᾳ των συναθροίσεις, καὶ εἶχον ἀκουσθῆ ἀπειλαὶ προσεχοῦς ἐπιθέσεως. Ἀλλ' ἐγὼ οὐδὲν

εἰσέτι περὶ τούτων ἐγνώριζον, οὐδὲ προέβλεπον νῆας κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην συγκινήσεις.

Ἀπεχαιρέτισα λοιπὸν τοὺς Ἑβραίους, ἐδίπλωσα ἐπὶ τοῦ στήθους τὸ φόρεμα πρὸς πλειότεραν προφύλαξιν τοῦ ἐντὸς τοῦ κόλπου μου σάκκου, καὶ ἐκίνησα διὰ νὰ ἐπιστρέψω εἰς τὰ ἴδια. Ἀλλὰ μόλις εἰσέβην εἰς τὴν κεντρικὴν τῆς ἀγορᾶς ὁδόν, ἀκούω κραυγᾶς ἐκ νέου καὶ ἀλαλαγμούς, καὶ πρὶν ἔτι λάβω τὸν καιρὸν ν' ἀποσυρθῶ ἢ προφυλαχθῶ, εὐρίσκειμαι ἐντὸς σμήνους Τούρκων τρεχόντων μετὰ ζήσῃ εἰς χεῖρας γυμνά. Πῶς δὲν με κατεπάτησαν, δὲν μ' ἐφόνευσαν, δὲν δύναιμαι καὶ τώρα εἰσέτι νὰ ἐνοήσω. Τὸ ρεῦμα με παρέσυρε. Ἔτρεχον κ' ἐγὼ μετ' αὐτῶν. Ἠρπάζον ἐδῶ κ' ἐκεῖ λακτίσματα καὶ γρονθοκοπήματα, ἀλλ' ἔτρεχον, ἔτρεχον κατὰτρομος, μὴ γνωρίζων οὔτε ποῦ πηγαίνω, οὔτε τί θ' ἀπογίνω, ἀλλ' οὐδὲ σκεπτόμενος περὶ τούτου.

Ἦτο ὡς ὄνειρον, ἀλλ' ὄνειρον φρικτόν. Ἐγνώριζον κάλλιστα τὰς ὁδοὺς τῆς Σιμόνης, ἀλλ' ὁποίας ὁδοὺς διηρχόμην δὲν ἔβλεπον, οὐδὲ τώρα ἐνθυμοῦμαι. Ἐνθυμοῦμαι μόνον, ὅτι εἰς μίαν τοῦ δρόμου στροφὴν εἶδον τοῦ Χανίου μας τὴν θύραν ἀντικρῦ μου καὶ τὴν ἀνεγνώρισα. Ἦτο ἡμίλεισος. Δὲν γνωρίζω, πῶς εὐρέθην ἐντὸς τοῦ Χανίου, εἰς τὸ δωμάτιόν μου, πλησίον τοῦ πατρός μου. Ὅλα ταῦτα ἔμειναν συγκεχυμένα εἰς τὴν μνήμην μου. Ἐνθυμοῦμαι, ὅτι εὐρέθην κείμενος ἐπὶ τοῦ στρώματος, ὑπτίως, ἀσθμαίνων καὶ, ἀνωθέν μου, κλίνων τὴν κεφαλὴν ὁ πατὴρ μ' ἐροῦντιζε με ὕδωρ ψυχρὸν. Ἐνθυμοῦμαι, ὅτι ἤσθάνθην βάρος ἐπὶ τοῦ στήθους πολὺ, καὶ τότε μόνον συλλογισθεὶς τὸν σάκκον ἔφερον τὴν χεῖρα εἰς τὸν κόλπον μου καὶ τὸν ἐσήκωσα ἀπὸ τοῦ στήθους. Ἐνθυμοῦμαι τὸ μειδίαμα τοῦ πατρός μου, ὅτε τῷ παρέδωκα τὸν σάκκον. Τὸ μειδίαμα ἐκεῖνο τὸ ὑπέλαβον τότε ὡς ἔκφρασιν εὐχαριστήσεως διὰ τῶν χρημάτων τὴν διάσωσιν. Ἀλλ' ἀφοῦ ἀπέκτησα κ' ἐγὼ τέκνα, τότε μόνον ἠννόησα τὴν ἀληθῆ του σημασίαν.

—Τί με μέλει τώρα περὶ χρημάτων; διὰ σέ, υἱέ μου, με μέλει! Ἴδου τοῦ πατρικοῦ ἐκείνου μειδιάματος ἡ ἔννοια. Μετὰ ἡγάπα ὁ πατὴρ μου μετὰ ἡγάπα περιπαθῶς. Ποτὲ δὲν μοι τὸ εἶπεν, οὔτε μοι τὸ ἀπέδειξε δι' ἐκχύσεων ἢ ἐπιδειξέων τρυφερότητος. Μόνον ἀφοῦ ἀπέθανε καὶ δὲν τὸν εἶχον πλησίον μου, καὶ ἀνεπόλουν τὰς περιπετειᾶς καὶ τὰ ἐλάχιστα περιστατικὰ τῆς πολυετοῦς συμβιώσεώς μας, τότε μόνον ἠννόησα καὶ ἐξετίμησα ἀκριβῶς τὸν βαθμὸν τῆς πρὸς ἐμὲ στοργῆς του. Διατί τοῦτο; Ἄρα γε διότι ἀπαιτεῖται ν' ἀπολέσωμέν τι, ὅπως αἰσθανθῶμεν τὴν ἀξίαν του ὄλγῃ; ἢ μὴ διότι αἱ συμφοραὶ καὶ τὰ δεινοπαθήματα μοῦ ἤνοιξαν βραδύτερον τὸν νοῦν καὶ μοῦ ἐπλάτυνον τὴν καρδίαν;

Ποῦ ἐντούτοις οἱ Τούρκοι ἐκείνοι ἔτρεχον; Κατόπιν τὸ ἔμαθον. Διηθύνοντο πρὸς τὴν συνοικίαν τῶν φράγκων μετὰ κακοῦς κατὰ τῶν ἐκεῖ κατοικούντων σκοποῦς. Εὐτυχῶς ὁ παστὴρ προλαβὼν ἴσχυσε νὰ τοὺς κατευνάσῃ, καὶ οὐδὲν ἀπευκταῖον συνέβη τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐπέλθει τῆς ἀληθοῦς τρομοκρατίας ἢ ἀρχῆ. Καὶ ὅμως ἡ ὀχλαγωγία ἐκείνη, ἡ πρώτη τῶν Τούρκων ἐνόπλων κατὰ Χριστιανῶν διωκτῶν, ἡ πρώτη μου πραγματικῶς κινδύνου συναίσθησις, ἔμεινε ἐγκεχαράμενη εἰς τὴν μνήμην μου ζωηρότερον ἴσως τῶν ὅσων μετέπειτα εἶδον καὶ ἔπαθον.

Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης οἱ Τούρκοι ἐγένοντο ἐπιθετικότεροι. Αἶμα εἰσέτι δὲν ἐγύνητο, ἀλλ' αἱ ὕβρεις, αἱ ἀπειλαί, τὰ βλοσυρὰ βλέμματα, ἡ ἐπίδειξις τῶν ὀπλῶν, ἦσαν προοίμια ἐπιφοβᾶ τῆς ἐπερχομένης καταιγίδος. Διότι τὰ πράγματα ἐδεινούοντο, καὶ ἐξηπλοῦτο ἡ ἐπανάστασις. Εἰς πᾶσαν δὲ κραυγὴν ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων ἀντεπεκρίνετο νέα τοῦ τουρκικοῦ φανατισμοῦ ἐκρηξίς, μέχρις οὔ ἐπὶ τέλους ἔλειψε πᾶς φραγμὸς καὶ ἀφηνίασαν ὡς μαινόμενοι οἱ Τούρκοι καὶ ἔσφαζαν καὶ ἐλεηλάτησαν καὶ ἠνδραπόδισαν.

Αἱ εἰδήσεις δὲν ἤρχοντο μέχρις ἡμῶν οὔτε τακτικῶς οὔτε ἀκριβῶς, ἀλλ' ἔφθανεν ὅπως δῆποτε ἕως τῶν μυθῶν τοῦ Χανίου μας ἡ ἀντήχησις τῶν πρώτων ἐκείνων τῆς ἐθνεγεσίας σεισμών. Οὕτως ἐμανθάνομεν τὰ ἐν Βλαχίᾳ συμβαίνοντα, οὕτως ἠκούσαμεν μίαν ἡμέραν, ὅτι ὁ Μωρέας ἐσηκώθη, ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν καὶ οἱ προεστώτες τῆς Πελοποννήσου ἐτέθησαν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κινήματος, συγχρόνως δὲ ἦλθεν ἡ φήμη, ὅτι ἡ Ἰδρα καὶ αἱ Σπέτσαι ἐπανάστησαν.

Ὅτε, ἀνατρέχων διὰ τῆς μνήμης εἰς τὸ ἐνδοξὸν ἐκεῖνο παρελθόν, συλλογιζομαι τὰ καθέκαστα, καὶ ἀναλύων τὰς τότε ἐντυπώσεις μου ἐξετάζω αὐτὰς ὡς ἀντανάκλασιν, οὕτως εἰπεῖν, τῆς κοινῆς τότε γνώμης, καταλήγω συχνάκις εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος συμμετοχὴ τῶν ναυτικῶν μας νήσων εἰς τὸ ἐθνικὸν κίνημα συνετέλεσε πλείοτερον ἴσως ἀπ' ὅσων πολλοὶ τὴν σήμερον δύνανται νὰ ἐνοήσωσιν, εἰς τὴν στέρωσιν καὶ τὴν διάδοσιν τῆς ἐπαναστάσεως. Δὲν λέγω τοῦτο διὰ τὴν μεγίστην ὑλικὴν βοήθειαν, τὴν ὁποίαν τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα παρέσχον εἰς τὸ ἔθνος, οὔτε διὰ τὰ λαμπρὰ κατορθώματα δι' ὧν περιεβλήθη νέον στέφανον ἀμαράντου δόξης τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα. Ὅχι ταῦτα τὰ εἶδομεν καὶ τὰ ἠννοήσαμεν κατόπιν. Ἀλλ' εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς, ὅτε ἡμεῖς οἱ ζῶντες μακρὰν τοῦ κρατῆρος τῆς ἐθνικῆς ἐκρήξεως ἠκούσαμεν, ὅτι οἱ Ἰδραῖοι καὶ οἱ Σπετσίωται καὶ οἱ Ψαριανοὶ ἀνεπέτασαν τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας, συνησθάνθημεν ζωηρότερον περὶ τίνος ἐπρόκειτο. Οἱ πλοίαρχοι τῆς Ἰδρας καὶ τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν ἐξεπροσώπευσαν, δι' ὁρατοῦ τρόπον

τινά καὶ συγκεκριμένου στοιχείου, τὸν γενικὸν, τὸν πανελληνιον χαρακτήρα τῆς Ἐπαναστάσεως. Διότι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἦσαν γνώριμοι, πολλοὶ ἐθεωροῦντο ὡς φίλοι, τὰ ὀνόματα καὶ τὰ πρόσωπά των ἦσαν γνωστά εἰς ὅλους τοὺς λιμένας, εἰς πάσας τὰς ἀγοράς, ὅπου ὑπῆρχον Ἕλληνες. Ὄστε, ὅτε ἠκούσαμεν, ὅτι οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, οἱ γνώριμοι, οἱ φίλοι μας, ἀγωνίζονται ὑπὲρ Πίστεως καὶ Πατρίδος καὶ ὠρίσθησαν ἢ νὰ ἐλευθερωθῶσιν ἢ ν' ἀποθάνωσιν, ἡλεκτρίσθημεν πάντες πολλῶ πλείοτερον ἢ ὅτε ἐμάθομεν τοῦ Ὑψηλάντου τὸ κίνημα ἢ καὶ αὐτῆς τῆς Πελοποννήσου τὴν ἐξέγερσιν. Ὁμιλῶ περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν τοῦ ἀγῶνος καὶ τῶν πρώτων ἐντυπώσεων. Κατόπιν ἐπῆλθον ἄλλαι ἀφορμαὶ, ὅπως συναισθανθῶμεν τὸ ἀδιάρρηκτον τοῦ μετὰ τῶν ἐπαναστατικῶν συνδέσμου μας. Οἱ Τούρκοι, σφάζοντες καὶ καταστρέφοντες καὶ ἀνδραποδιζόντες ἀπανταχοῦ ἄνδρας ἀόπλους καὶ τὰ γυναικοπαῖδα, ἐφρόντιζον νὰ μᾶς ἐνθουμώσωσι τὸ ἀλληλένδετον τοῦ γένους, καὶ ἂν ἡμεῖς εἴχομεν διάθεσιν νὰ τὸ λησυνήσωμεν.

Συγχώρει, ἀναγνώστα, τὰς παρεχόμεναις μου, Ἡ γεροντικῆ μου χεὶρ ὑπέκρουσα εἰς τῆς γεροντικῆς μου καρδίας τὴν ᾄθησιν ἀρέσεται ἐνδιατρίβουσα εἰς τὰς συσσωρευμένας ἀναμνήσεις τῶν παθημάτων καὶ τῶν ἐντυπώσεων τῆς νεότητός μου. Ἡ πρόθεσίς μου εἶναι νὰ περιορισθῶ εἰς τὴν ἀφήγησιν τῶν περιπετειῶν τοῦ βίου μου. Ἄλλ' ὁ βίος ἐνὸς ἐκάστου ἡμῶν ἀποτελεῖ μικρὰν μονάδα συνεχομένην μετὰ τοῦ συνόλου τῶν κυκλούντων ἡμᾶς στοιχείων. Πῶς νὰ χωρίζω ἐκάστοτε τὰς περιδονήσεις τοῦ εὐτελοῦς ἀτόμου μου ἀπὸ τῆς κινήσεως τοῦ γενικοῦ ἀνεμοστροβίλου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου παρεσύρετο; Διὰ τοῦτο, καὶ διότι εἶμαι γέρον, δὲν ἔ'αποφεύγω ἴσως πάντοτε τὰς τοιαύτας παρεχόμεναις γράφων τ' ἀπομνημονεύματά μου. Ἄλλ' οὐδεμίαν ἔχεις ὑποχρέωσιν νὰ με ἀναγνώσῃς μέχρι τέλους, ἀναγνώστὰ μου. Ὅταν ἦσο μικρὸς καὶ σὲ ἔλεγε παραμύθια ἢ τροφὸς σου, τὰ ἔλεγε διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ οὐχὶ μόνον τὴν ἰδικὴν σου περιέργειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνάγκην, τὴν ὁποίαν ἡ ἰδία συνηθάνετο νὰ τὰ λέγῃ. Σ' ἐπαίρην ἴσως ὁ ὕπνος ἐνίοτε. Ἄλλ' ἐξηκολούθει λέγουσα ἐκείνη, καὶ σὺ ἐξυπνῶν ἤκουες τοῦ διηγήματος τὸ τέλος. Ἰδοὺ διατὶ ἐνθυμεῖσαι τὴν ἀρχὴν μόνον καὶ τὸ τέλος πολλῶν παραμυθίων, χωρὶς ἴσως νὰ γνωρίζῃς, διατὶ δὲν ἐνθυμεῖσαι τὴν μέσσην. Ἄλλὰ τὸ ἰδικόν μου παραμῦθι δὲν ἔχει καθ' ἑαυτὸ οὔτε ἀρχὴν οὔτε τέλος· ὥστε δύνασαι νὰ κοιμηθῇς ἀπὸ τοῦδε, ἀναγνώστὰ μου. Δὲν με διακόπτεις.

Τὰ πρῶτα περὶ τῆς Ἐπαναστάσεως ἀκούσματα ἦλθον μέχρις ἡμῶν κατὰ τὴν μεγάλην Τεσσαρακοστήν. Ὅποια Τεσσαρακοστή καὶ τί Πάσχα ἦτο ἐκεῖνο! Ἐπηγαίνομεν τακτικῶς εἰς

τὴν ἐκκλησίαν, καθόσον μάλιστα ἐκεῖ μετεδίδοντο αἱ εἰδήσεις, συχνάκις ψευδεῖς, συνήθως ἐξωγακόμεναι, ἀλλ' ἐπὶ τέλους αἱ μόναι εἰδήσεις, τὰς ὁποίας ἐμανθάνομεν. Καὶ μὴ ὑποθέσῃ τις, ὅτι μᾶς ἀπέσπα τὸν νοῦν ἢ περὶ ταῦτα φροντίς ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν τελετῶν. Ἄπ' ἐναντίας! Τὸ θεοσκευτικὸν αἶσθημα ἦτο ἰσχυρὸν τότε, τὰ δὲ παθήματα τοῦ γένους ἐνεσαρκοῦντο, οὕτως εἶπεῖν, δι' ἡμᾶς εἰς τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ, καὶ αἱ κατασκευτικαὶ τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος ἀκολουθίαι ἐξεπροσώπων τὴν ψυχικὴν κατάστασιν τοῦ πληρώματος τῆς ἐκκλησίας.

Περὶ τὰ μέσα τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος φῆμαι ἀπαίσιοι διεδόθησαν. Ἡκούσθη, ὅτι γίνονται φυλακισμοὶ καὶ δημεύσεις καὶ σφαγαὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅτι πολλοὶ ἐκ τῶν προκρίτων τοῦ γένους ἀπεκεφαλίσθησαν. Τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα ἐμάθομεν, ὅτι ἐθανατώθη καὶ ὁ μέγας Διερχόμενος ὁ Μουρούζης, ὁ δὲ τρόμος τῶν ἀλλεπαλλήλων τοῦτον ἀκουσμάτων ἐπέριπτε πέπλον πένθους εἰς τὰ εὐφρόσυνα τῆς Ἀναστάσεως τροπάρια. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας διεδόθη φοβερὰ καὶ καταπληκτικὴ ἀγγελία. Ὁ Πατριάρχης ἐκρεμάσθη! Τὸ πτώμα του ἐδόθη παίγνιον καὶ ὄργιον εἰς τοὺς Ἑβραίους! Καὶ μᾶς ἐθέρισε τὴν καρδίαν ἢ εἰδήσεις, καὶ μᾶς ἔκοψε τὰ γόνατα!

Διότι εἴμεθα ὑπὸ τὸ κράτος διπλοῦ αἰσθηματος πάντες· τῆς φοβίης, τὴν ὁποίαν εἰς πάντα Χριστιανὸν, εἰς πάντα Ἕλληνα, ἐπροξένει ἢ κατὰ τοῦ ἱεροῦ προσώπου τοῦ Πατριάρχου, τοῦ Ἐθνάρχου, Ἱεροσουλία· καὶ τῆς συναίσθησεως, ὅτι οὐδενὸς πλέον ἐξ ἡμῶν ἡ ζωὴ ἦτο ἐξησφαλισμένη. Ἐὰν ἡ Κυβέρνησις αὐτῆ τοῦ Σουλτάνου ἀπετόλμα τοιαῦτα εἰς τὴν πρωτεύουσαν κατὰ τῶν ἀρχηγῶν, κατὰ τῶν προκρίτων τοῦ γένους, ὁποίους διετρέχομεν κινδύνους οἱ ἄσχημοι ραγιαδες ἡμεῖς ἐκ τῆς ἀχαλινώτου θηριωδίας τῶν Τούρκων τῆς Σμύρνης, καὶ ἔτι μάλλον τῶν τῆς Ἀνατολῆς; Εἶχον ἤδη πρὸ ἡμερῶν ἀρχίσει νὰ συσσωρεύωνται περὶ τὴν Σμύρνην σιμῆνη ἄτακτα ἀγρῶν ὀπλοφόρων, τοὺς ὁποίους ἡ δίψα τοῦ αἵματος καὶ τῆς λεηλασίας εἴλκυεν ἀπὸ τὰ βάρη τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ πασᾶς ἐφαίνετο εἰσέτι κηδόμενος τῆς ἀσφαλείας τῶν κατοίκων καὶ ἐκράτει ἐκτὸς τῆς πόλεως τὰ θηρία ἐκεῖνα. Ἄλλ' ἡ γειννιάσις των ἐξῆπτε καὶ ἠρέθιζε τοὺς ἐγγχωρίους Τούρκους. Ἐγίνοντο οὗτοι ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀπειλητικώτεροι καὶ ἐκ τῶν ἀπειλῶν μετέβαινον εἰς τὴν πράξιν. Ἡ χεὶρ ἐπιπτε συχνάκις ἐπὶ τῆς μαχαίρας, καὶ ἤρχιζεν ἡ μάχαιρα νὰ ἐξέρχεται εὐκόλως τῆς θήκης, πολλοὶ δὲ ἀθῶοι ἐπληρώθησαν καὶ τινες ἐθανατώθησαν εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς Σμύρνης. Ἄλλὰ ταῦτα ἦσαν αἱ ἀπαρχαὶ τῆς θυσίας. Κατόπιν ἐπῆλθον τὰ ὄργια τῆς λύσεως, αἱ σφαγαὶ καὶ οἱ ἐμπρησμοὶ καὶ αἱ αἰχμαλω-

σάι, οὐχὶ μόνον εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς ἀγορὰς καὶ εἰς τῶν Χριστιανῶν τὰς οἰκίας, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὰς σημαίας τῶν Προξενείων, καὶ ἐπὶ αὐτῶν ἔτι τῶν εὐρωπαϊκῶν πλοίων, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἑκατοντάδες φυγάδων ἠρπάγησαν καὶ ἐσφάγησαν. Ἀλλὰ ταῦτα μετέπειτα τὰ ἐπληροφόρηθη. Δὲν τὰ εἶδον, καὶ δὲν θέλω νὰ γράφω εἰμὴ μόνον ὅσα εἶδον καὶ ὑπέφερον.

Πολλοὶ ἐν τούτοις ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν ἤρχισαν κρυφίως νὰ φεύγουσι. Ἄνὰ πᾶσαν σχεδὸν ἡμέραν ἐμανθάνομεν, ὅτι ἐγένετο ἄφαντος ἐκ τῶν γνωστῶν μας τίς. Τί ἔπαθε! Μὴ τὸν ἐφώνευσαν; Μὴ κρύπτεται φοβηθεὶς; Ἐγένετο ἐπὶ τέλους γνωστὴ ἡ φυγὴ του. Τὸ δὲ παράδειγμα τῶν φευγόντων, καὶ ὁ φόβος τῶν ὁσημέραι ἀξονόντων κινδύνων, δὲν μᾶς ἀφῖνον νὰ ἡσυχάσωμεν, τὸν πατέρα μου καὶ ἐμέ. Μᾶς κατέλαβεν ἀκατάσχετος ὁ πόθος τῆς φυγῆς. Ἄλλο δὲν ἐσκεπτόμεθα εἰμὴ πῶς ν' ἀναχωρήσωμεν. Τὸ δὲ πρᾶγμα ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀπέβαινε δυσκολώτερον. Αἱ Τουρκικαὶ ἀρχαὶ δὲν ἐπέτρεπον πλέον τὴν ἀναχώρησιν τῶν ραγιάδων. Ἐλέγετο μάλιστα, ἀλλὰ δὲν ἠθέλομεν εἰσεῖτι νὰ τὸ πιστεύσωμεν, ὅτι οἱ πρόξενοι ἔλαβον διαταγὰς ν' ἀπωθῶσι τοὺς ἐπὶ ξένων πλοίων προσφεύγοντας. Δὲν τὸ ἐπιστεύομεν, καὶ ὅμως ἦτο ἀληθές. Εὐτυχῶς εὐρέθησαν καὶ πρόξενοι καὶ πλοίαρχοι ἔχοντες σπλάγγνα, καὶ μὴ θέλοντες νὰ γίνωσι προμηθευταὶ σφαγίων εἰς τοὺς Τούρκους!

Κατ' ἐκεῖνας τὰς ἡμέρας ἀφίχθη εἰς Σμύρνην ἀρχαῖος τοῦ πατρὸς μου φίλος, ὁ καπετὰν Βισβίλης, κυβερνήτης γολέτας ὑπὸ Ρωσικὴν σημαίαν. Ἀνέπνευσεν ὁ πατήρ μου, ὅτε μίαν πρωΐαν τὸν εἶδεν εἰσερχόμενον εἰς τὸ Χάνιον πρὸς ἐπίσκεψίν μας. Ὁ ἀγαθὸς πλοίαρχος ἤρχετο νὰ μᾶς προσφέρῃ τὸ πλοῖόν του. Ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν, μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ φορτίου ὑπεσχέθη νὰ μᾶς μεταφέρῃ εἰς Χίον.

—Εἰς τὴν Χίον, ἀνέκραξα, ὅτε μοι ἐξεμυστηρεῦθη ὁ πατήρ τὴν ἀπόφασίν του. Μὴ ἐκεῖ θὰ εἴμεθα ἀσφαλέστεροι ἀπ' ἐδῶ;

—Ἐκεῖ θὰ εἴμεθα ὅλοι ὁμοῦ μὲ τὴν μητέρα καὶ τὰς ἀδελφάς σου. ἢ θὰ σωθῶμεν μετ' αὐτῶν, ἢ ὅλοι ὁμοῦ ἄς καταστραφῶμεν!

Ἐν τῷ μεταξὺ προητοιμαζόμεθα. Ἄλλ' οὔτε καιρὸν διὰ προετοιμασίας εἶχομεν, οὔτε ἠθέλομεν νὰ προδώσωμεν δι' ἀκαιρῶν μέτρων τὸ μυστικὸν σχέδιόν μας. Τὰ ἐμπορεύματα ἀπεφασίσσαμεν νὰ τὰ παραιτήσωμεν εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, τὰ δὲ ἀύνακτα χρέη εἰς τῶν ὀφειλετῶν μας τὴν συνειδήσιν, ἐὰν διασωθῶσι καὶ ἐκεῖνοι. Ἐπερισυνάξαμεν ὅσα χρήματα ἠδυνήθημεν, καὶ τὴν τρίτην ἡμέραν μετὰ καρδίας κατ' αὐτοῦ ἐπεριμένομεν τοῦ ἡλίου τὴν δύσιν, κατὰ τὴν μετὰ τοῦ φίλου πλοίαρχου συνεννόησιν.

Ἡ ΕΟΡΘΗ ΤΩΝ ΘΕΟΦΑΝΕΙΩΝ ΕΝ ΜΟΡΙΧΟΒΩ

Τὸ Μορίχοβον εἶνε ἐπαρχία τῆς Μακεδονίας πρὸς ἀνατολὰς τῶν Βιτωλίων ἐπὶ τοῦ ὁμανύμου ὄρους Morjowtzka planina, ἀποτελουμένη ἐκ 18 μεγάλων χωρίων. Πάντα τὰ χωρία ταῦτα εἶνε κεφαλοχώρια, ὑπαγόμενα πολιτικῶς εἰς τὴν διοίκασιν τῶν Βιτωλίων· ἡ δὲ τοπικὴ αὐτῶν ἀρχὴ—μουδῖρης καὶ κατῆς—ἐδρεύει ἐν τῷ μεγίστῳ τῶν χωρίων Witolischtsche, ὅπερ σύγκριται ἐκ περισσοτέρων τῶν 300 οἰκιῶν.

Τὸ ὄρος τοῦτο εἶνε κατάφυτον ὑπὸ πευκῶν καὶ ἔχει ὑγιεινότατόν κλίμα καὶ γονιμωπάτην γῆν. Ἐκ τῶν κατοίκων ὀλίγιστοι ἐπιδίδονται εἰς τὴν γεωργίαν καὶ ἰδίως μάλιστα αἱ γυναῖκες, οἱ δὲ πλεῖστοι εἶνε ξυλοσχίσται, σανιδοποιοί, ἐξασκοῦντες συνήθως τὸ ἐπάγγελμα τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, ἐνθα μεταβαίνουνσι καθ' ὠρισμένην τοῦ ἔτους ὥραν.

Πάντες οἱ κάτοικοι εἶνε εἰρηνικοὶ καὶ εἰς ἄκρον φιλόξενοι· λαλοῦντες δὲ μόνην τὴν βουλγαρικὴν γλῶσσαν μένουσιν ἀναπόσπαστοι ἀπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. Οὐδεὶς αὐτῶν γνωρίζει οὐδ' ἀπλῆν ἀνάγνωσιν· φρονοῦσι δὲ ὅτι τὸ δικαίωμα τοῦτο ἔχουσι μόνοι οἱ ἱερεῖς. Ἀλλὰ μὴ νομίσῃ τις ὅτι οἱ ἱερεῖς ἐννοοῦσιν, ἔστω καὶ ἐλάχιστον, ὅσα ἀναγινώσκουσι. Αἴτιον τούτου εἶνε ὅτι ἐν οὐδενὶ τῶν χωρίων ὑπάρχει σχολεῖον. Γίνονται δὲ ἱερεῖς ἐκ τῶν ἐγγχωρίων οἱ υἱοὶ τῶν πλουσίων, μαθόντες τὴν ἀνάγνωσιν ὡς ὑπηρεταὶ παρά τινι ἐκ τῶν ἱερέων τῶν περὶ τὰ Βιτωλία χωρίων· μόλις δὲ κατορθοῦσι τοῦτο τέσσαρες ἢ πέντε καθ' ὅλην τὴν ἐπαρχίαν ἐκεῖνην ὥστε εἰς τέσσαρα ἢ πέντε χωρία ἀναλογεῖ εἰς καὶ μόνος ἱερεὺς. Ἀλλὰ καὶ ἐκκλησίας ἕξ ἢ ἑπτὰ μόνα χωρία ἔχουσι, μίαν ἕκαστον, καὶ αὐτὰ ἀνοίγονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δις τοῦ ἔτους. Ἄν δὲ ἀποθάνῃ τις, μὴ παρόντος ἱερέως, θάπτεται, καὶ μετὰ τρεῖς ἢ τέσσαρας ἡμέρας ψάλλει ὁ ἱερεὺς ἐπὶ τοῦ τάφου τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν.

Οἱ ὄρεινοι οὗτοι κάτοικοι θεωροῦνται καθ' ὅλην τὴν εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν ὡς ἀγροικότατοι καὶ βλακίστατοι. Ἐπειδὴ δὲ πλὴν τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματός των Morjowtzi—Μοριχοβῖται—ἔχουσι καὶ τὴν ἰδιαιτέραν ἐπίκλησιν Turlatzi, ἡ λέξις turlak προσάπτεται πολλαχοῦ τῆς Τουρκίας εἰς πάντα ἀγροϊκὸν καὶ βλάκα ἢ χονδροκέφαλον. Καὶ τὴν μὲν ἀγροϊκίαν οὐδεὶς δύναται ν' ἀρνηθῇ εἰς αὐτούς, διότι αὕτη εἶνε ἀχώριστος σύντροφος τοῖς εὐρισκομένοις εἰς τοιαύτην κατάστασιν· ἀδικώτατα ὅμως θεωροῦνται ὡς βλάκες, ἐν ᾧ τοῦναντίον εἶνε οὐκ ὀλίγον νοήμονες· δὲν εἶνε δὲ σπάνιοι μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἄνδρες ἐξόχου νοημοσύνης.

Τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, τῇ ἐ-

[Ἐπιτὰ συνήθεια.]